

Poul Houe: *Jyske bevægelser – fra ende til anden. Ned gennem Jylland, op gennem det 20. århundrede med fem forfattere* [Jeppe Aakjær, Johan Skjoldborg, Albert Dam, Willy-August Linnemann, Gynther Hansen]. Wien, Praesens Verlag 2022. 150 sider. (Wiener Studien zur Skandinavistik, 29).

Af Aage Jørgensen

Denne bogs forfatter, Poul Houe, er vestjysk født (1946) og kandidat i dansk og matematik fra Aarhus Universitet 1970-71. Hans speciale om *Jens August Schades naturlyrik* blev offentliggjort i 1973. Efter nogle kortvarige ansættelser i Danmark var han 1973-78 dansk lektor ved Uppsala Universitet, hvorefter han i 1979 blev tilknyttet University of Minnesota, fra 1984 til pensioneringen i 2018 som ordinær professor. Som følge af den amerikanske reduktion af de humanistiske fag med dertil hørende institutioner var han senest tilknyttet Department of German, Nordic, Slavic and Dutch Studies. I dag er der fem professorer ved instituttet, en femtedel af, hvad der var før fusionerne. Bl.a. er antallet af skandinavistik-professorer i Houes tid blevet reduceret fra syv til én.

Det falder naturligt, at skandinavister på poster ude i verden forsker og underviser i forfatterskaber og problemstillinger, som rækker ind i verdenslitteraturen. Poul Houe har ikke ligget på den lade side, men arrangeret og bidraget til en række konferencer og redigeret og medredigeret en række konferencepublikationer, bl.a. vedrørende Karen Blixen, Søren Kierkegaard og August Strindberg.

H.C. Andersen og Johannes V. Jensen har altid haft Poul Houes særlige bevågenhed. En større del af hans bidrag til udforskningen af eventyrdigteren, også af hans amerikanske reception, blev i 2006 samlet i *En anden Andersen – og andres. Artikler og foredrag 1969-2005*, og om himmerlandsforfatteren foreligger bl.a. to større arbejder, *Johannes V. Jensens lange rejse – en postmoderne myte* (1996) og *Menneskelinien – mellem Johannes V. Jensen og Herman Bang* (1999).

Endelig må nævnes *Fra Amerika til Danmark. På rejse gennem Jacob Paludans ungdomsromaner* (1993), også fordi titlen peger mod, hvad der især i de senere år har optaget Poul Houe stærkt: den nationale eller regionale identitet, kulturmødet, det "krydskulturelle", grænsegængeriet. Denne tematik sammenknytter afsnittene i den foreliggende bog, for så vidt som de jyske bevægelser rammer og overskrider ydre og indre grænser og således berører spørgsmålet netop om identitet: Hvem er vi?

Jyske bevægelser – fra ende til anden omfatter ud over indledningen og konklusionen ti tekster, af hvilke de ni er optrykte artikler og konferencebidrag (to af dem oprindeligt på engelsk). Det nyskrevne bidrag, bogens længste, drejer sig om Albert Dam, som jo geografisk set nærmest bevægede sig på stedet. Artiklerne er sammenføjet, så de danner en komposition, kun nødtørftigt antydnet i titlen. Bevægelsen begynder omkring Limfjorden, med Jeppe Aakjær og Johan Skjoldborg, og rykker derefter til Midtjylland, repræsenteret alene ved Albert Dam, men kapitlet griber fremefter, al den stund det afslutningsvis sammenligner hans *Vesteuropæiske bekendelser* med Willy-August Linnemanns *Europafortællinger* – en ganske kort, tekstjern refleksion, der konkluderer, at Linnemanns europæiske kultur er karakteriseret ved splittelse og usikkerhed. Stort set er Dams indsigt den samme, men han forholder sig mere konfrontatorisk udfordrende til den, med påpegning af, at både fortid og fremtid peger på forandringsmuligheder. Med Linnemann og Gynther Hansen rykker bogen til Sønderjylland, ned i den del af Jylland, hvor grænsegængeriet af historiske grunde har spillet en ganske betydelig rolle (dansk/tyisk, sprogligt, ideologisk), også indenfor slægter og småsamfund. At problematikken i medfør af København/Bonn-erklæringerne fra 1955 måske gennem de senere årtier er mindsket (som det blev stadfæstet af det coronaforstyrrede genforeningsjubilæum i 2020), er en sag for sig, som Poul Houe naturligvis ikke når frem til, også af den grund, at de to forfatterskaber langthen er erindringsbaserede og mellemkrigstidsfokuserede.

Gennem mange år fik den gruppe forfattere, som bidrog til Jeppe Aakjærs antologi *Jydsk Stævne* (1902), hug for lanceringen af, hvad Johannes V. Jensen i en senere kronikrække (*Politiken* 23. juni og 1.-2. juli 1907; optrykt i *Den ny Verden*, 1907) kaldte "Den jyske Bevægelse". Jensen havde lige før sin store jordomrejse 1902-03 leveret et udfordrende manuskript til Aakjær, der af egen drift satte det forrest i antologien og således kom til at udpege vennen som bevægelsens frontfigur. Men der var i realiteten ingen "bevægelse", snarere et simultant udbrud af kraftfuld digtning inden for en generation, der overvejende havde jysk baggrund og måske også, som Jensen har pointeret, overvejende var af bondeslægt. Det gjaldt også ham selv, skønt faderen strengt taget var embedsmand.

Bevægelserne i Poul Houes bog er (ligesom i virkeligheden) snart geografiske, snart mentale. Den Jyske Bevægelse i Johannes V. Jensens servering var nok begge dele samtidig. Jordomrejsen havde flugt-fra-hjemmet-karakter, men bragte ham jo tilbage til udgangspunktet – men i det hele taget foretog han så mange rejser, at han kom i liga med H.C. Andersen. Med artiklerne fra 1907 tilegnede han sig bevægelsen – og høstede tvivlsom ære derfor.¹

I et brev af 21. maj 1921 forekommer en passus, hvori Johannes V. Jensen pointerer forskellen mellem ham selv og Jeppe Aakjær, som Poul Houe et par gange citerer: "Det skal staa det vi har gjort, du har vist Dybden af vor Stammes Kræfter, paa Stedet, jeg har eftervist i Bredden hvad der gaar ud over vore Grænser og er vort endda." En forståelse, som Aakjær havde kontraheret på forhånd i sin 1907-anmeldelse af *Den ny Verden*: "[Bogens] energiske Pegen ud ad Danmarks vestre Gaardsled er Johannes V. Jensens litterære Storbedrift, og han har intet Steds gjort det saa bevidst som i denne Bog. Hvor glæder man sig ikke over den frejdige Optimisme, den sunde langtskuende Udadvendthed, den dragende Prærie-Fjernhed, der stiger En i Møde fra disse Blade."²

¹ Ikonisk status fik en vittighedstegning af Alfred Schmidt (her, s. 16, omtalt som "X"), der fremstillede Jensen som en enmandshær (*Blæksprutten*, 1907, s. 11).

² Jf. min artikel om de to digtere i *Tilblivelsens digter*, 2013, s. 299-324.

Johannes V. Jensen er ikke blandt de forfattere, som Poul Houe beskæftiger sig indgående med i den foreliggende bog, men han dukker dog uundgåeligt op i indledningen og bidrager således til rammesætningen og begrebsindkredsningen. Jensen lod sig ikke fiksere, men insisterede på mangetydighed. Den jyske bevægelse var ham "hverken eksklusiv jysk eller blot litterær", men "af international Art" – "i udvidet Betydning strækker den jyske Bevægelse sig over alle Verdensdele".³

Som pointeret af Jensen forankrede Aakjær sig i den jyske muld, al den stund han tog land og lagde en gård på det. Hovedartiklen, "Jenne på Jenle", som oprindeligt (i 2016) hed "Jenle på Jenle" og markerede 150-året for digterens fødsel, beskæftiger sig med den afsnøring, som han trods alt led under, derhjemme på Jenle. Dette udfoldes i den anden Aakjær-artikel, "Udsyn over Salling", der især belyser venskabet med den danskfødte, amerikanske bibliotekar Jens Christian Bay ud fra en korrespondance i Aakjær-samlingen på universitetsbiblioteket i Minnesota. Artiklen sporer "en uro og længsel", som antyder et fordomsfrit udsyn, og altså ikke blot over Salling, men mod den ny verden. Aakjær fablede faktisk om at krydse Atlanten, især efter at en kur med amerikansk olie havde forbedret hans helbred. Det blev ved tanken, som bekendt.⁴

Men Aakjær rapporterede også om de tilfredsstillelser, som hjemstavnslivet beredte ham. Houe taler sammenfattende om en indskrænket udadvendthed, og argumenterer subtilt for, at udviklingen mod global stedløshed har maget det således, at Aakjær er blevet kaldt "tilbage i varmen", med forøget mulighed for at bidrage til kulturelle erfaringsverdeners opbrud og omkalfatring.

³ De fem bind *Ord og virkelighed*, 2014, grundigt anmeldt af Poul Houe i *Nordica*, bind 34, 2017, s. 287-98, medtager adskillige artikler, der kaster et supplerende lys på Johannes V. Jensens syn på den danske emigration til Amerika; jf. nu også Farsø-museets udstillingspublikationer *Jensen og rejsen*, 2019, og *Fra den nye verden*, 2021.

⁴ "Udsyn over Salling", der fremkom i 1995-årgangen af det hedengangne Askov-tidsskrift *Dansk Udsyn*, indledes (s. 28) med en reference til en bemærkning af Jørgen Elbek fra "for snart tredive år siden"; her kunne Poul Houe gerne i redaktionsprocessen have tillagt et par årtier. Tilsvarende betyder "mere end et tiår tilbage" (s. 117) nu "for 18 år siden". Irriterende er i øvrigt den genkommende linjebudsadskillelse "Aak-/jær".

Poul Houe læser Aakjær ikke efter *Artikler og Taler* (1919), men efter et udvalg, *Fra Undergrunden*, ved Steen Piper (1997), hvad der måske kan have influeret en kende på helhedsindtrykket. Undergrunden er just det sted, "hvorfra digteren henter inspiration og livskraft". Eksemplifikationen afrundes med en påpejning af erkendelsespotentialiet i digtet "Historiens Sang". Sympatien synes at bero på en tanke om, at vi må skabe os "en distance til globaliseringen".

Omtalen af Johan Skjoldborg kommer ikke uden om begrebet "hjemstavns litteratur". I debutbogen fra 1893 skildrer han en problematisk emigration. Den mulige sociale gevinst betales med en følelse af fremmedhed. Et hjemvendt par i skuespillet *Ideale Magter* fra 1911 har lignende identitetskvababelser. En version fra 1927 dannede senere underlag for to tandløse filmversioner; populærunderholdning med renommerede skuespillere og harmoniske slutninger sørgede her for en erindringsforfalskning og bevidnede, at Danmark var blevet, hvad Suzanne Brøgger har kaldt "en amerikansk lydstat" i kulturel henseende. Skal hjemstavns erindringen betyde noget positivt og konstruktivt, må den – som Poul Houe pointerer – have en autentisk kerne.

*

Albert Dam-afsnittet indledes med det nyskrevne arbejde, der trækker en linje gennem hele produktionen. Storromanen *Mod det ukendte mål*, udgivet af Bo Elbrønd-Bek i 1986, blev marginaliseret i receptionen af den enkle grund, at intet forlag i 1930'erne turde binde an med den. Houe læser den grundigt, nærmest ideologikritisk analyserende. Om romanen hedder det i øvrigt, at "Dams styrke og svaghed (er) forbundne kar", og at der er en sammenhæng mellem bogens "selvbiografiske klangbund" og dens "ekkorum i offentligheden".

Debutromanen *Mellem de to Søer* (1906), med den geografiske fiksering til et todelt østjysk sogn, har sine grænseoverskridelser just der, med et besøg i Aarhus og den sluttelige bortdragen til et andet, men lignende sted, som de konkrete grænseoverskridelser; alle andre foregår på sjæleligt plan, eksistentielt. Karl, der er ny på egnen, "knytter sin skæbne til den forkerte (Mathilde) med

den omkostning at han føler sig tvunget til at myrde hende for at blive fri til at hengive sig til den rette (Ingeborg), i hvis tilgivende varetægt han endelig finder sig selv", i Poul Houes kompakte handlingsgengivelse, før han graver sig ned i de psykologiske og sociokulturelle omstændigheder, der akkompagnerer Karls bevægelse "ind i det jyske". En kompliceret affære, hvor Ingeborg efterhånden løfter ham ud af skyldfølelsen. "Det udtalt jyske er da dels hvad bevægelsen lægger bag sig på vej ind og rundt i sjælen, dels at den returnerer herfra og fortsætter mod en anden jysk destination." Men hvorfor er dette netop "jysk"? Og kan man overhovedet begynde forfra med en sådan forbrydelse i rygsækken? Selv med en *guardian angel* som medspiller?

Afsnittet er dygtigt og energisk skrevet. Hvad man måske kan savne, her som andetsteds hos Houe, er en æstetisk refleksion. Der bør dog immervæk være et kunstnerisk stillads til at holde bygningen oppe. Hvorpå beror bogens kunstneriske kvalitet, og hvorfor endte det med, at fortsættelsen *I den firlængede gård* blev henvist til posthum udgivelse (i 1988)?

Hvad angår de socioøkonomiske og offentlighedsstrukturelle forskydninger i romanhandlingens samtid glimrer de *im grossen Ganzen*, men på ingen måde i detaljerne, ved deres fravær. Aarhus ligger sodoma-og-gomorra-agtigt i nærheden, og en grumt driftssymbolsk høstmaskine, en selvbinder vel, anskaffes. Højskolerne er, antydes det, forsøg på "for unge piger at erstatte middelalderens klosteruddannelse". Driftsfortrængning må der jo til!

Fortsættelsen følger som nævnt i den posthumt udgivne roman *I den firlængede gård*. Den ny start i det andet sogn løber af sporet, Ingeborg dør makabert, og Karl drager til Amerika. Gården vil blive til ruin og brandtomt, men – og Poul Houe kursiverer – "overordnet set går destruktion og fremskridt hånd i hånd i Dams forfatterskab".

Til slut i det store kapitel kommer Houe ind på de selvbiografiske forankrede rids i sidstebogen, *Min moder og hendes sønner* (1969). Her lokaliseres "de eksistentielle steder" for den Damske tilværelsesfortolkning: "*kosmos, selvet og døden*". Igen kniber det med jyskheden i bevægelsen: "Hvis Jylland glimrer ved sit fra-

vær, er det jysk glimmer. Nissen flytter med." Hvilket hermed tages til efterretning.

De af Bo Elbrønd-Bek udgivne fængselsartikler, *Bort fra fængselsstraffene* (1988), får deres eget afsnit, der beskæftiger sig med den problematik, som Albert Dam og Michel Foucault havde tilfælles: "Kulturen som fængsel". Hvad franskmænden gør, tydeligere end sin danske forgænger, er i al korthed: "I humanitetens navn angriber han humanismen for en abstrakt menneskelighed som spærrer selvet ind i begreber."

*

Det fjerde og sidste Dam-bidrag har i konkret bemærkelse kun lidt med Midtjylland at gøre, og kun med grænsegængeri i ganske subtil forstand – talen er om sinds-bevægelser. Men for så vidt som det relaterer Dam til Linnemann, kan det siges at knytte en tråd til Sønderjyllandskapitlet og sætte fokus først på Linnemann og dernæst på hans noget yngre, meget produktive kollega Gynther Hansen, der jo overalt kredser om grænsetilfælde og grænseproblemer med selvbiografisk islæt.

Nu først artiklen "Euromand fra grænseland", der fremkom i samleværket *Lys over Linnemann*, som Annegret Friedrichsen og Johan de Mylius upåagtet udgav til 100-årsdagen i 2014. Den fokuserer på Linnemanns *Syd for Pyrenæerne* (1953). Forfatteren søgte "et bevægeligt ståsted", har man sagt, funderet i en sønderjysk eller slesvigsk hjemlighed. Modernitetsfjendsk befinder han sig bedre i Galicien, hvor oksekærren jyskagtigt vinder over dollargrinet, end i det amerikansk-materialistiske Andalusien – en grænsedragning dog, der udfordrer ham selv: "Trods sin anti-modernisme har Linnemann svært ved at give det moderne en kurv, og det alene gør ham værd at læse", konkluderer Houe. Linnemanns fremstilling forsøger at holde balancen, men har sine oplagte selvmodsigelser, hvor man må ihukomme Tegnér's ord om det dunkelt sagte, der er det dunkelt tænkte.

Afsnittet "Over grænsen med Linnemann og Hansen" pointerer indledningsvis nogle træk fra 1980'ernes og 1990'ernes identitetsstudier (jf. firebindsværket *Dansk identitetshistorie*, 1991-92, som Houe ikke refererer til). Hjemløsheden er fra at være na-

tionsfikseret blevet et universelt vilkår. Humanismen har fået en anden karakter, den "holder det inhumane i live, skønt den ikke lader det i fred". Sejren over "den store ondskab" har givet plads til "mindre ondsers tilsynekomst", til alskens populisme. Den sydslesvigsk-fødte, dansksindede Linnemann afsøger i forfatterskabet først den ydre, siden den indre grænse. Også den nordslesvigsk-fødte, dansksindede Gynther Hansen satse- de på "at vende sin halvtyske baggrund til en helhjertet dansk- hed". Begge er de "rodfæstede mennesker" med nomadisk be- vægelsesmønster, i Hansens tilfælde specielt fikseret til regio- nalsproget. Den sammenlignende analyse af Linnemanns *Natten før Freden* (1945) og Hansens *Stemmer fra Provinsen* (1976) peger på en bevægelse fra "kæmpende humanisme" til en komplice- ret tro på, at "hjemstavns nedtur" kan omsættes til "en rast- løst stigende bevidsthed". De små fisk i 1978-monologerne er akkurat lige så indeklemte i småborgerlighed som f.eks. masse- morderen Rudolf Höss; der er ingen principiel forskel mellem benzintankforpagteren og koncentrationslejrkommandanten.

*

Overordnet ansues den jyske bevægelse, som skildres, mindre som "en garant for stabilitet" end som "en klangbund for kon- flikt og radikale opbrud, der signalerer større kulturelle skred". Schengen-aftalen skulle gøre de nationale grænser nærmest umærkelige og betydningsløse, altså tjene globaliseringen, men så kom som bekendt de syriske flygtninge og genindsatte land- kortenes røde linjer i deres gamle ret. Så langt ud over det jyske rækker Poul Houes fremstilling. Siden er Brexit og invasionen i Ukraine jo kommet til.